

ЈОВАН МАКСИМОВИЋ

ЗМАЈЕВО НАЗАРЕНСТВО

САДРЖАЈ:

- I. Змајева сарадња при изради назаренског молитвеника.
- II. Ко су назарени? — Религиозни манитњаци, или доследни хришћани?
- III. Змај и назарени — религиозни једномишљеници.

Није у сили Бог,
него у истини.

БЕОГРАД, 1911.

ШТАМПАРИЈА САВЕ РАДЕНКОВИЋА И БРАТА, ДЕЛСКА УЛ. БР. 1.

Цена 20 пара

ЗМАЈЕВО НАЗАРЕЊСТВО

Свака мисао, ма од кога да потиче, подлежи суду, и свака мисао, ма од кога да потиче, заслужује пажњу.

Лав Толстој.

Кад бисте ви знали, шта значи: „милости хоћу, а не жртве“ — ви не бисте осудили невинне.

Мат. XII, 7.

А ви се не називајте учитељима, јер ви имате само једног учитеља — Христа, а ви сте сви браћа.

Мат. XXIII, 8.

Човек се може користити оним предањем, које је прешло на њега од мудрих и светих људи прошлих времена, али од њега зависи да својим разумом испита и оцени оно, што се предаје, и да одбаци једно, а да прими друго.

Лав Толстој.

Од онога часа, када су први чланови „васељенских“ сабора казали: „би по вољи нама и Светоме Духу“, то јест, када су уздигли спољашњи ауторитет више од унутрашњег, када су признали резултат бедних људских умовања по саборима за важнији од оног једино истински светог, што је у човеку, — од његовог разума: од тог се часа почела она лаж, која успављује тела и душе људске, која је упропастила милионе људских бића и која и до данашњег дана продужује свој ужасни посао.

Лав Толстој.

Јер је један Бог, и један посредник међу Богом и људима, човек Христос Исус.

Павле I Тимот. II, 5.

1. Змајева сарадња при изради назаренског молитвеника.

Када се у нашем народу пре једно 40 година почеше јављати верска друштва назаренска, слична хришћанским заједницама из првих векова после Христа, те се код чланова тих друштава појавила потреба религиозних песама, они се обратише песнику Јовану Јовановићу Змају и књижевнику Ђ. Рајковићу са молбом, да им ови са немачког оригинала преведу њихове религиозне песме, скупљене у књизи „Харфа Сиона“.

Оба наша књижевника радо се одазваше позиву наших обновитеља заборављеног Христовог учења, и за кратко време назаренска „удружења верујућих у Христа“ имала су у својим рукама своју песмарицу, исказану српским стиховима.

Песме, које се налазе у „Харфи Сиона“ већином су лепе религиозне песме, задахнуте хришћанским идејама љубави према ближњем, кротког трпљења, праштања и самопрегоревања. Оне сведоче да су њихови песници Христово учење дубоко схватили, — не ретко су задахнуте чарима поезије, а свагда су испуњене истински хришћанским погледима на људски живот и на његов религиозни задатак.¹⁾

Кад имамо на уму, да је духовни живот нашег народа у оно доба био потпуно лишен религиозних песама и да је народна душа са својим увек живим религиозним расположењем осећала потребу побожних песама, — онда је очевидно да се Змајева и Рајковићева сарадња при стварању религиозне песмарице за наш народ може само одобрити и похвалити.; Јер оне верске, *руско-српско-словенске* песме, што су их старији људи и школска деца слушали у цркви од православних свештеника и неукусних црквених „појаца“, биле су и тада, као и данас,

¹⁾ Наслов оригинала те песмарице гласи: „Neue Zionsharfe. Eine Sammlung von Liedern für die Gemeinde der Glaubenden in Christo. Zürich, Druck von Zürcher u. Furrer, 1855. — При изради овога чланка писац је имао у рукама 7-мо издање, штампано опет у Цириху, 1903-ће године.

потпуно неразумљиве — и сеоском становништву, и свима нама, те су с тога од увек биле потпуно немоћне да задовоље потребу побожних песама и лепих мелодија у народу.

Тако мисле о песмама и о рецитовању у православној цркви и сами свештеници те цркве. У књизи Г. Вл. Димитријевића: „Зашто се код нас назаренство шири...“ (Н. Сад, 1898 г.), штампана су мишљења појединих православних свештеника и црквених људи о језику, о мелодијама и о начину, којим се у цркви чита и пева.

Из тих мишљења видимо, да скоро све православно свештенство увиђа, да руско-словенске песме у православној цркви ни из далека нису у стању да задовоље потребу духовне поезије у нашем народу. Ево неколико таквих мишљења, штампаних у књизи свештеника Вл. Димитријевића:

„Наши појци (црквени певачи), нарочито по селима, обично нису утекли од тога, да их не само прости људи, него ни образованији не могу да разумеју ...; они певају на врат на нос, и савршено угушују смисао речи.“ — вели свештеник пештански, Вл. Димитријевић (Цит. књ., стр. 14).

„Невешт појач извија и цифра мелодије, поје, то јест: дере се тако високо, да у лицу сасвим поцрвени, бечи очи, садржина му је споредна ствар. Овако појање не улива у нас побожности, и нема снаге да нас опомене на Творца и на безмерну милост Његову; на против, сваки гледа, да што пре из цркве изиђе, јер га такво појање не претопи у побожно осећање, нити га усхићава...“ — казао је Јован Блажек, учитељ црквеног певања у Сомборској православној учитељској школи. (Стр. 14—15).

„А како се чита Апостол (т. ј. дела апостолска)! То је Богу плакајши... Не можеш знати, ни разумети, шта дете чита... Један ми је брат свештеник признао и изјавио, да он никад не зна, шта деца читају“ — рекао је Југ Станикин, свештеник у Тарашу (у Банату). (Стр. 15).

„А само одговарање дечије на јектенија — стоји испод сваке критике... Оно је често врло незграпно. Нема ваљда ништа нейобожније, него када ти неупу-

ћени мали певачи ударе у пиштање и крештање ...“ — вели писац противназаренске књиге, Вл. Димитријевић.

Поред тога један од најугледнијих православних свештеника, Максим Живковић, вели, да се показало, „да је црквено-словенски језик хиљаду година у цркви — на штету народа“ (стр. 81); а писац горње књиге, свештеник Вл. Д., такођер признаје „да црквено-словенски језик, на коме су написане све наше црквене књиге и на коме се свршавају богослужења, данас већ далеко стоји од нашега језика ... тако, да многа места не само да не разуме народ, *него йонека месѿа шешко да схваћа и гдекоји свешћеник* ... стога, што су многе песме ... са јеврејскога и грчкога у прошлим столећима преводили ... *људи неуки*, којима због недовољног познавања оригинала (извора), а дакако и због *нешачног разумевања саме ствари*, и није могао посао полазити за руком како треба.“ (Стр. 80).

Описавши тако потпуну неразумљивост језика, којим су исказане црквене песме и хришћанске поуке у православној цркви; нагласивши, како се те тако неразумљиве ствари још нејасније, без разумевања, и често без религиозног осећања певају, — писац књиге сасвим оправдано понавља речи једног руског свештеника:

„Ја се дивим трпељивости нашег православног света, дивим се томе, што ти људи још и долазе у цркву и обраћају се са својим духовним потребама к свештенству“.¹

Као што се јасно види из горњих поверљивих и искрених признања званичних представника православне цркве, верска поезија у тој цркви нашем је народу у толикој мери неразумљива и непривлачна, да је потреба разумљивих побожних песама била — стварна, горећа потреба једног дела нашег народа, и Змајева и Рајковићева књижевничка помоћ народу у том погледу доказ је, да су оба наша књижевника и тога пута осећали шта је

¹ Белешке из мисионарских саопштења о штунди (руском назаренству) — у Могилевској епархији, г. 1884, стр. 10. — Наведено у књизи Вл. Димитријевића: „Зашто се код нас назаренство шири“, стр. 19.

права народна духовна потреба и шта је њихова књижевничка дужност.

Но крај свега тога, што су нове песме „друштва верујућих у Христа“ у преводу Змаја Јовановића и других својом простосрдачном, незлобном и нешкодљивом, строго религиозном и хришћанском садржином сасвим лепо задовољавале једну живу и узвишену народну потребу, *коју потребу ни приближно нису могле задовољавати пошто нису разумљиве песме у православној цркви*, као што то отворено и јасно признају и сами свештеници, који су изrekli онако страшан суд над православном појаницом и „њеним појцима“, — крај свега тога, ти исти свештеници осудише Змаја и Рајковића стога, што су покушали да народу даду разумљивије, па дакле и *религиозно плодније* хришћанске песме. Нарочито је осуђиван и нападан био Змај Јовановић, јер је он од увек био врло угледна личност у народу, те су његова сарадња и одобравање нове вере могли бити (као што су и били) судбоносни по усколебану, оронулу црквену веру. — Да би омаловажили Змајеву сарадњу при стварању хришћанских општина, песникови противници — калуђери и назаднији део свештенства — измислише бесмислену клевету, којом су тврдили да је Змај преводио назаренске побожне песме — не по свом искреном религиозном и књижевничком убеђењу, него с тога, што се бајаги саблазнио новчаном наградом, коју су му понудили и дали наши обновитељи заборављених Христових завета. Као и многа друга сплетка и клевета, тако се и ова измишљотина — крај све њене очигледне неоснованости — одржала понегде и до данас.

Да би читаоци видели, у ком се виду та несмислена измишљотина о Змају распростирала по јавности, — доносим је овде у целини у оном виду, у ком ју је својим читаоцима саопштио Г. Вл. Димитријевић у својој књизи „Назаренство, његова историја и суштина“ (Н. Сад, 1894). Говорећи у тој књизи о Змајевом учешћу при стварању назаренске песмарице, писац осуђује и оплакује тај песников, по његовом мишљењу, штетан и опасан рад и, споменувши „Харфу Сиона“, збирку тих

песама, коју он, сасвим нехришћански, назива „чудовиштем“ („рака“), — Г. Димитријевић вели:

„Не може нам се на ино, а да не изразимо наше жаљење, што је то чудовиште (т. ј. Харфа Сиона) пре-сађено и у нас. Уз лукавство и препреденост назаренских мисионара, она је једно од најмоћнијих средстава, са којима они пробијају наше (свештеничке?) редове; прилична лакоћа стиха и чистоћа језика, уз то новина мелодија тих песама заиста јако одлакшава њихову пропаганду. — Грех са тога носе на својим душама, као што је то већ давнашња наша јавна тајна, два наша позната човека — Д-р Ј. Јовановић (Змај) и Ђ. Рајковић.“ — Затим писац наставља:

„О томе ми причаше један наш оседели књижевник овако: „Некако после шездесетих година ето ти изненада два човека Г. Тони Хаџићу. „Ми смо, веле, Чивути, али смо као агенти назарена из Вашареља упућени до вас са молбом, да преведете на српски ево ове песме, а ваш ће труд наградити богата награда“ — па му пруже један примерак „Харфе Сионске“ у оригиналу. Но како се изненадише, кад Г. Хаџић, који је с места прозрео у проклетство таква рада, не хтеде о томе ни да чује.

„На нашу несрећу — тако иде даље прича — намере се они на старога штампара Фукса, а овај их упути Киш Јаношу, Змају Јовановићу.

„Јесу ли се и како су се они погодили са Змајем, о томе вам ја не могу рећи ништа тачнога. Но нема никакве сумње, да је Змај донекле радио на тим песмама, и то свакако за добре паре, све докле се у њему или ипак није разбудила савест, или докле га когод није ухватио на томе делу, па му предочио штетне последице те работе по онај тужни народ, чији је он песник. То се даје закључити још и из тога, што су наскоро и опет дошла та два Чивутина у Нови Сад, те предали даље превођење тих песама покојноме Ђ. Рајковићу. Све ми се чини, да је он добио да преводи од 150-те песме, те би према томе првих 150 песама биле Змајеве...

„Ђорђе Рајковић није ни тајио, да се ради тога превода погодио. Погодба се састојала у том, што су се

назарени из Бешке (у Срему) обвезали да га приме у своју средину, да га издржавају и да му обрађују земљу, што ће је он онде узети под закуп. Уз то је он још примао од агената за сваку песму по 2 форинта. — Рајковић се са те своје погодбе хвалио на све стране, а ми га у томе прозвасмо — назаренским владиком“. —

„По другој верзији било је то овако:

„Од Г. Т. Хаџића отишли су повереници штампару Фуксу, а овај их упути — не Змају, него покојном Рајковићу, који се и прими превођења. Штампанье предузме Фукс. Но кад је било наштампано већ неких пет табака, породи се нека распра између Фукса и повереника назаренских, и ови напусте и све већ наштампане табаке, па дођу књижари Браће Јовановића у Панчево, да се ту погоде ради поновног штампанья. Али кад се Браћа Јовановићи никако не хтедоше примити таква посла, они оду тадашњој Народној Задружној Штампарији, и ова се и прими те работе. Уједно их из те штампарије упуте ради даљег превођења Др. Јовану Јовановићу Змају, јер им се (повереницима) или не свиђаше више превођење Рајковићево, или је овај тражио већу наплату, дочим се Змај задовољио и са мањом наградом“... (Стр. 150—152).

Да се та груба сплетка и очевидна клевета не би и даље распростирала и да не би она случајно, услед недовољне обавештености, ушла и у животопис Змајев, — ја ћу покушати овде да докажем, да Змај назаренско тражење религиозне истине није помагао ни из каквих споредних и ниских побуда, него из свог искреног и дубоког религиозног и књижевничког убеђења.

Довољно је да човек погледа ма коју од песама у „Харфи Сиона“, па да се одмах убеди, да они који су те песме певали, нису зло мислили, но да су имали на уму само религиозно просвећивање народно у хришћанском духу. Те се песме свагда строго држе хришћанских погледа на људски живот, на његово божанско порекло и религиозни задатак, и могу само васпитно, крепећи и утешно утицати на оне, који их певају или читају. Да би се читаоци убедили, да је доиста тако, упознаћу их

овде са две такве песме, које су, судећи по свему, производ Змајевога пера. Својом садржином те су две песме сродне са духом свих песама у „Харфи Сиона“, и оне јасно сведоче, да је Змајев труд око тих и њима сличних верских песама, био верски плодан и користан рад, и да је у пуној мери био кадар уносити светлост и истину у народну душу.

Ево тих песама:

Небо је станак мој.

Где је љубав, ту ја живим; није земља станак мој,
Ја тежим небу плавом, јединој мети тој.
Тамо ми је душа, срце, тамо ми је ум и ћуд,
Из доље ове грешне дух к небу узне пут.

Одлаз'те, сласти земске, нећу вас тражит' ја;
Сјајне сте из далека, али ко се ухватит да,
За алем прима ђубре, за бисер песак сам —
Ко хоће нек се вара, ал ја вас добро знам.

Ја волим што је небеско, презирем земско све,
Опсену празну сваку нога ми моја тре;
Винем се мишљу горе у онај бољи свет,
У оне зрачне дворе, где среће цвета цвет.

Узлећи, душо моја, живот је бољи там',
За патње и за беде небесни не зна храм;
Нек други среће траже на грешној земљи тој —
Где је љубав — ту ја живим; небо је станак мој.*)

(„Харфа Сиона“. Збирка пјесама на хвалу Богу.... Нови Сад.
1878 г., страна 148.)

Гробовница.

Пођи спати, мировати, тудно тело, лаку ноћ!
Мирна ј' рака, земља ј' лака, свуд допире Божја моћ!

*) У Јеванђелију по Јовану, гл. VI, стр. 33 читамо: „Јер је хлеб Божји онај, који силази с небеса и даје живош свешћу“. Као што се види, писац те назаренске песме строго се држао јеванђелија, а то су свагда чинили и писци осталих песама у „Харфи Сиона“. После свега тога скоро је немогућно разумети како је један православни свештеник — противназаренски писац — такве строго хришћанске песме могао назвати „чудовиштем“. Каква ужасна пустош и одсуство љубави (Бога) мора владати у души оних људи, који оваке и њима сличне дубоко религиозне молитве називају: — чудовиштем!

Твоји вичу и наричу, што те више немају,
А сви они, — милиони, — том се путу спремају.

Спавај, сине, сред тишине, одмори се за нов лет!
Ти не бежи од трулежи, њом се рађаш у нов свет:

Тамо ће те вере свете дочекати нови плод;
Там' неш наћи мир домаћи, твоју својту, сав твој род.

Пођи спати, Бог ће дати теби снагу мирним сном!
Пођи спати, Бог ће знати, кад је време јутру твом!

(Харфа Сиона, стр. 501).

Ја не сумњам, да ће се сваки читалац, пошто прочита те две песме, зачудити, како је могао неко народног учитеља и песника Змаја нападати због унашања тако лепих осећања и узвишених мисли у душу нашег народа. Ниједан народ на свету није без своје религиозне поезије, и Змај Јовановић, који је и иначе често обрађивао религиозне предмете, — није хтео да и наш народ вечно остане без духовних стихова, те се горњим и сличним песмама у „Харфи Сиона“ потрудио, да попуни ту велику, осетну празнину у духовном животу нашег народа.

Осим тога, Змајеви погледи на праву веру у Бога, које је он често исказивао у својој оригиналној и преведеној поезији, — сведоче нам, да је Змај на религију гледао онако исто као и назарени, и да је стога морао искрено симпатисати назаренском обнављању код нас заборављеног хришћанства, те се је врло лако из чистог убеђења могао одлучити да помогне назаренско велико дело, нити је било икакве потребе да га неко за то новцем подмињује и саблажњава. Песника је морало задобити и одушевити дубоко проницање ових простих људи у суштину Христовог учења и њихово одбацивање сметајућих и непотребних црквених обреда и церемонија, које необавештене само збуњују, те у њима виде и саму суштину религије. Змаја је задобијало оно истинско религиозно одушевљење и високи идеализам, са којим су ови наши религиозно расположени ратари, амали и надничари реч Христову срицали, духовито и исцрпно је схватили и,

што је главно, у свакидашњем животу доследно је примењивали. Змај је, са урођеном му проницавошћу, на први поглед схватио, да су ови утруђени и увређени сиромаси бескрајно ближи великим Христовим заветима, него државом и влашћу протежиране цркве, и драге воље је пристао да, према својим силама, потпомогне њихову велику ствар.

Томе је доказ и све дотадашње и потоње слободумно и борачко делање Змајево, које је свагда стајало на страну нових, напредних идеја и бранило праву религиозност од црквине догматичке и обредне укочености и мртвила. У том правцу је Змај написао своју значајну песму „Јест“ („Певанија“, стр. 217), у којој се говори о правој и лажној религији. У тој песми, са којом ће се читаоци ближе упознати у продужењу овога чланка, песник оштро осуђује сувремену, само по имену хришћанску, цркву, чије се делање састоји у празној форми, верски неплодној обредности и вештачки састављеним проповедима, које не бивају праћене хришћанским поступцима. Напоредо с тиме, песник у тој својој песми слика свој идеал правог служења Богу, који је потпуно сличан богопоштовању гоњених назарена.

II. Ко су назарени? — Религиозни манитљаци, или доследни хришћани?

Но да бисмо могли тачно оценити значење Змајевог држања приликом оснивања духовно-хришћанских општина назаренских, потребно је да се предходно упознамо са њином религиозно-идејном садржином, са начином њиног богопоштовања. То је тим пре потребно, што је врло вероватно да има читалаца, који за те наше убеђене и доследне хришћане знају само по имену, али ништа не знају о правим хришћанским особинама, којима је испуњен њихов радени и у религиозном погледу плодносни живот.

Ко су, дакле, назарени? Чиме се они одликују од чланова цркве, коју су оставили и шта је суштина њихове

вере? Јесу ли то религиозни манитњаци, као што их је недавно назвао један наш дневни лист,¹ или су то једини истински религиозни људи међу нама, једини хришћани, — хришћани, које ми називамо лудима, исмевамо их и прогонимо за то, што нам својом крепком вером и добрим поступцима узнемирују успавану религиозну свест?...

Ево кратког одговора на то.

Назарени су одушевљени Христови следбеници, који своју веру у Бога и Христове заповести озбиљно и строго схватају и верске обвезе, Божији закон љубави према ближњем; у практичном животу доследно изводе. Вера у Бога и обвезе, које из ње произлазе, нису назаренима естетички и епикурејски украс живота, — као већини од нас, — него су им оне највиша и најсветлија појава људског живота, која једина даје људском животу разуман смисао и узвишен, човека достојан, циљ. По назаренском схватању, обвезе, које произлазе из вере у Бога (закони Божији) не трпе одлагања и не пристају ни на какве погодбе и уступке. Погледи назарена на значај религије за људски живот слични су погледима Цона Рескина, који вели: „Онај и нема религије, код кога је она на другом месту. Бог може да се сложи са многим чим у срцу човековом, али се никако не слаже са једним, — да он у срцу човековом буде на другом месту. Онај, који Њему даје друго место, — не даје Му никакво место“.

Држећи се таквог погледа на религију, назарени се труде, као и сродне им хришћанске религиозне секте,² да свој свакидашњи живот доведу у склад са узвишеним заветима Христовим, који су просто и јасно исказани у списима четири јеванђелиста. Налазећи, да је Христова проповел — обелодањивање воље Божије, назарени се издржљиво и успешно труде, да ни у каквој прилици живота не одступе од Исусових великих завета; а ако кад, по слабости људској, и погреше, они то пред собом и пред друговима покорно и смело признају, и гледају, да

¹ Београдско „Ново Време“, 1910, бр. 121.

² На пример, свем образованом свету познати и симпатични руски духоборци, сјутајевци, слободни хришћани, верско удружење „Нови Израил“ — у Русији; менонити, квакери у Америци и т. д. и т. д.

погрешку своју исправе — не жртвама, не новчаним поклонима црквеним зградама, не једењем коцкица белог хлеба и пијењем вина из златне чаше, не песмама и дугачким молитвама, нити узвицима „Господе ! Господе !“ што је Христос све изрично осудио и забранио, — него личним добрим поступцима, љубавним понашањем према свима људима без разлике, са којима у животу долазе ма у какав додир.

У том погледу они као највећу светињу, као непосредно исказану вољу Божију, сматрају Христову проповед на гори (Јеванђеље по Матеју, гл. V, VI и VII), у којој је Христос дао људима ових пет заповести:

1, не убијајте, — не гњевите се и будите у слози и љубави са свима;

2, не забављајте се блудном похоти;

3, не куните се никоме и ни за што;

4, не противите се злу, не судите и не обраћајте се судовима за помоћ, — и

5, не чините разлике међу разним народима, и волите људе других народности исто као и своје сународнике.¹

Уверивши се, да се о тим заповестима у крилу сувремене цркве у *сџвари* не води рачун, но да се из дана у дан, са одобрењем, са благословом, а не ретко и подстицањем цркве, ради противно тим започестима, — назарени сматрају за неопходно да иступе из заједнице са сувременом црквом, која сама себе сасвим неоправдано назива хришћанском. Ако ко запита назарене, зашто се издвајају из заједнице, што ипак не остану, где су, и што не покушају ту, на том земљишту, живети правим хришћанским животом, чиме би могли добро утицати на оне, који су одступили од Христа, — они веле, да је то немогућно. Животне прилике сувремене цркве, — веле они, — такве су, да је у заједници са њеним учитељима и присталицама немогућно живети хришћанским животом, и

¹ Лав Толстој: „Кратко излагање Јеванђеља“, глава IV, и „Васкресење“ од истог писца, у преводу Јована Максимовића, друго српско (потпуно) издање, Београд, 1911, стр. 587.

обично примећују да се — и сам Христос одвајао од лажног фарисејског живоћа....

Ако затражите од назарена да вам укажу на оне црквине поступке, из којих се види да је она отпала од Христа и да је прекинула са његовим учењем, они у првом реду указују на црквину потпуно неосвјтање на основна начела хришћанства, која се садрже у Христовој проповеди на гори.

Они велс: противу треће, а у исти мах и противу прве од напред наведених Христових заповести (не куни се! не убијај!) црква се огрешила тиме, што приводи људе заклетви Божијим именом. Сувремена црква заклиње необавештене и неискусне сеоске и радничке младиће, који су силом отргнути од својих плугова и радионица и истерани у непозната им поља, да онде убијају, а често и да зверски мрцваре своје другове, такве исте мирољубиве и необавештене ратаре и раднике, који им никад ништа нису могли скривити, и који су тако исто преваром заклетви и истерани у поље, да убијају невинне непознате људе, своје радничке другаре....

Против четврте Христове заповести огрешило се сувремено друштво и с њиме сложна црква тиме, што, противно изричној Христовој заповести: да не осуђујемо и не кажњавамо једни друге, јер смо „слепи“ и неспособни за сазнавање истине¹ и јер је суд — чисто Божије дело, — данашње друштво суди по судовима, осуђује и кажњава, а црква потпомаже тај противухришћански чин, поред осталога, и тиме, што судије, сведоке и кривце приводи заклетви, која је од Бога просто и јасно, без икаквих изузетака, забрањена...

Против пете заповести Христове греша сувремена црква тиме, што је изазивала и изазива нетрпљивост па

¹ „Ви не можете судити стога, што сте ви, сви људи, слепи и не видите истину (Мат. VII, 1). Како ћеш са натруњеним очима пронаћи трунку у очима свога брата? Прво треба сам очи да очистиш; а коме су очи чисте? (Мат. VII, 3). Зар слепац може водити слепца? Обојица ће пасти у јаму. Тако и они, што суде и кажњавају, они као слепи воде слепце. (Лука, VI, 39)“. (Л. Н. Толстој: „Кратко излагање Јеванђелија“, 1906, стр. 50).

и мржњу према другим народима и вероисповестима, и што у случају рата, који је Христос првом, четвртом и петом својом заповешћу забранио, црква освештава ратне засгаве, благосиља младиће, који иду да убијају своје другове, и за време рата приређује молебствија, којима извршује највећу хулу на Бога, молећи га, да на бојном пољу буде убијено што више људи...¹

Опазивши тако јасно изражено одступање црквине од Христових јасних заповести, „верујући у Христа“ (назарени) иступају из заједнице са савременом црквом и сами се удружују у хришћанске општине, које се одликују добрим познавањем Христовог живота и учења, стварном, делатном вером у Христове завете — вером, у којој су главно не речи, молитве и обреди, не „прање чанака“, „Господе! Господе!“, filioque и коцкице хлеба у вину, — него свакидашњи, љубављу задахнути поступци према свима људима без разлике.²

¹ У књизи „Толковой Молитвенникъ“ (Протумачени Молитвеник), који су издале руске државне и духовне православне власти, и чије је треће издање (осамдесета хиљада примерака) изишло у Москви 1879 г., штампани су, на стр. 163, оваки погледи на судско кажњавање смрћу и на убијање у рату:

„Које је шеста заповест Божија? Не уби. Не уби — не убијај. — Шта Бог забрањује том заповешћу? Забрањује убијати, то јест, лишавати човека живота. — А је ли грех кажњавати по закону злочинца смрћу и убијати непријатеља у рату? — Није грех. Злочинца лишавају живота, да се прекине велико зло, које он чини, непријатеља убијају у рату за то, што се у рату боре за цара и отаџбину.“ — „И тим речима, — вели Толстој, наводећи то место у свом спису, — тим речима људи мисле да се оправдају: зашто одступају од Божјих заповести... Ја нисам веровао својим очима...“

² Разлози наших назарена за издвајање из заједнице са савременом црквом, као што се из горњег види, потпуно су слични разлозима, који су Лава Толстоја нагнали да прекине везе са православљем. „У два питања се Толстој из темеља разилазио са представницима цркве:

1) Одношај према људима других вера, у којима је Толстој гледао своју браћу, која су само другим путем дошла до истине, коју исповедају, док су представници цркве гледали у њима своје најљуће непријатеље.

2) Одношај према насиљу, казнама и ратовима. За Толстоја су то била злочинства. Црква их је благосиљала. И он отпаде од цркве.“ (П. Бирјуков: Л. Н. Толстој. Биографија, књ. I, стр. 313).

Осим тога, што уобичајена црква и њени творци очигледно греше против основних начела Христовог учења, „друштво верујућих у Христа“ је уочио, да је савремена црква, самозвана представница и заступница Бога, сва огрезла у онаким истим погрешкама и недостатцима, у којима се налазило богопоштовање, које је Христос затекао у свом завичају и које је он огласио као лажно, претворно, незнабожачко. — То богопоштовање се састојало у самом вршењу спољних обреда, при чем се морална, делатна страна религије, љубав према Богу, т. ј. према свима људима без разлике, потпуно занемаривала. Христос осуђује и одбацује све што је спољашње, обредно у религији, а тражи да се извршује оно, што је у њој битно, божанско — да свагда волимо све људе без разлике, са којима се на животном путу будемо сретали.

Указујући на штетност чисто спољашњег богопоштовања, које сву пажњу обраћа само на обреде, на одређене молитвене дане и на друге празне форме, — француски писац, дубоко религиозни Ламене, вели:

„Христос тежи ка преобразовању унутрашњег човека, противно ономе, што чине фарисеји, који обраћају пажњу само на спољашност и брину се само о њој. Он их прекорава због тога, што су својим предањима уништили заповест Божију. Када дух живота оставља оне, који узимају на себе, да поучавају људе, када религиозне установе губе своју прву снагу и слабе, тада се збивају две ствари: повећавају се, замршују се обичаји спољашњег богопоштовања, и њима се приписује уображена реалност, при чем уверавају људе, да спољашње богопоштовање замењује истинску честитост и да ослобођава од вршења правога (Божјега) закона. И тада се, усред појединих друштава, која су потпала под тако бедно учење, образује као нека *лажна савес*. Читави народи, често са великом заузимљивошћу, пазе на ту апстрактну веру и заједно с тиме заостају и чаме у небрегавању најсветијих обавеза и у разврату, који захвата сав њихов живот. Они перу руке пре, но што ће јести телесни хлеб, перу бакарне суде, а не воде бригу о том, што им се душа прља и каља. (Јеванђеље по

Марку, VII, 5, 8). Срце је занемарено, а из срца гомилама излазе они страшни греси, које набраја Христос. А ко учи друкчије, тај не учи као Христос, тај није ученик Христов. Тај злоупотребљава име Христово, да би могао варати људе; он је од оних лажних пророка, о којима је казао сам Христос: „Чувајте се оних, што вам долазе у овчијим кожама, а изнутра су вуци грабљиви.“ И још: „Сви они, што говоре: Господе, Господе! — који се моле језиком, а жељама својима остају у злу и даље, неће ући у царство небеско.“

Но за нас је од свега важније да знамо, шта је сам оснивач хришћанства мислио о значају спољашњих форми и обреда у делу богопоштовања, и које је поштовање Бога он сматрао за право, које ли за лажно. Христос је у многим приликама опомињао своје другове, да се у ствари свога општења са Богом нарочито чувају празних формалности (церемонија) и догматичке ограничености и устајалости; одрицао је религиозни значај храмовима, обредима, одређеним молитвеним данима, одлучно порицао установу свештеничког реда, говорећи, да се све то, — храмови, обреди, свештенство, — не само не слаже са правом вером у Бога, но да је то једна од највећих, најјачих сметња за остварење правог, делима плодног богопоштовања.

„Веруј ми, — рекао је Христос једној јеврејској жени, — дошло је већ време, да се људи неће молити Оцу ни на овој планини, ни у Јерусалиму (Јов. IV, 21). Дошло је време, да ће прави поштоватељи Бога поштовати оца небескога у духу и делима (поступцима). Такви су поштоватељи Оцу потребни (Јов. IV, 23). Бог је дух, и њега треба поштовати духом и поступцима (Јов. IV, 24).“¹

¹ Л. Н. Толстой: „Кратко изложење Евангелија“ („Кратко излагање Јеванђелија“), изд. „Обновљенија“ и „Посредника“, 1907, стр. 34. — У овом спису имамо Толстојев нов самосталан превод јеванђелских шексцова, њихово сједињење у једну целину и излагање унутрашњег смисла Јеванђелија. Све јеванђелске текстове у овом чланку цитирао сам по том Толстојевом делу, стога, што ми религиозно осећање вели, да је то тачан превод. Кад год се, заряд изучавања Хри-

Једном приликом, кад присталице старог церемонијалног богослужења нису разумеле Христове речи о правој служби Богу, он им рече: Ја вам говорим о ономе, што је важније од храма... Ви не бисте тако говорили, кад бисте знали, шта значе речи пророкове: „Ја, Бог, не радујем се вашим жртвама, него се радујем вашој љубави међу собом.“ Живи храм, то је — сав свет људи, кад они воле један другог (Мат. XII, 7). („Излагање Јеванђелија“ стр. 32—33).

„... И тада многи повероваше у оно, што је он говорио. А сам он не вероваше ни у *шиа* *сиољашње*, јер знађаше да је све у човеку.“ (Излагање Јеванђелија, 33).

Говорећи о савременом му, лажно религиозном свештенству, Христос једном рече: Ти људи — правоверни законици — сматрају за истину само оно, што они сами измишљавају и један од другог слушају, и онај закон, који су сами измислили (Мат. XI, 16), — а што Јован говори и што ја говорим, они не слушају и не разумеју.“ („Излагање Јеванђелија“, стр. 38).

„А највише се бојте учења књижевника, самозваних правоверних, — рекао је Христос другом једном приликом (Лука, XX, 46). Чувајте их се стога, што су заузели место пророка, који објављују народу вољу Божју. Они су самовољно узели на себе власт, да народу проповедају вољу Божју. Они проповедају речи, а ништа не раде (Мат. XXIII, 2). Они се само старају да задрже у својим рукама учитељство и стога се труде да се показују, да упадају у очи: свечано се облаче, величају се (Мат. XXIII 5, 6, 7). И стога знајте, да нико не сме себе називати пастирем-учитељем (Мат. XXIII, 8). А самозвани правоверни називају се учитељима, и баш тиме вам сметају, да уђете у царство небеско, а и сами у њега не улазе (Мат. XXIII, 13). Ти *правоверни мисле, да се може к Богу *привести* *сиољашњим* обредима, *клевџама** (Мат. XXIII, 15),

стовог учења, служио српским преводом Јеванђелија, имао је прилике уверити се не један пут, да је Караџићев превод Јеванђелија, на многим врло важним, начелним местима, нетачан и погрешан. — Ја сам Толстојево „Кратко излагање Јеванђелија“ превео на наш језик, и надам се да ћу га у скором времену моћи путем штампе на свет издати.

и, као слепи, не виде, да спољашње ништа не значи, да је све у души човековој (Мат. XXIII, 16). Они врше оно, што је најлакше, што је спољашње (обрете, молитвене речи), а што је потребно и што је тешко: љубав, милост, правду, — то остављају (Мат. XXIII, 23). Њима да је само, да су на изглед у закону и да друге на изглед приведу к закону (Мат. XXIII, 28). И отуда они, као окречени гробови, с поља изгледају чисти, а изнутра су мрзост (Мат. XXIII, 27). Они на изглед и свете мученике штују (Мат. XXIII, 29, 30). А у самој ствари, они су баш ти, што муче и убијају свете. Они су и пре, и сада непријатељи свега доброга. Од њих је све зло у свету, јер они скривају добро и, место добра, истичу зло. И више од свега треба се чувати самозваних учитеља (Мат. XXIII, 31). Јер ви и сами знате, да се свака погрешка може поправити (Марко, III, 28); али кад се људи варају у том, шта је добро, та се погрешка већ не може исправити. А то баш и чине самозвани пастири (Марко, III, 29)“. („Излагање Јеванђеља“, стр. 116).

Упоредивши живот присталица сувремене цркве и њихових учитеља-свештеника са основним заветима Христовим, и имајући на уму, шта је све велики оснивач хришћанства осуђивао у верском животу својих сународника, — назарени налазе да служба Богу, то јест, свакидашњи живот присталица данашње државне цркве ни у колико не одговара религиозним заветима Христовим, и да је тај живот од речи до речи понављање оног спољашњег, обредног, архијерејског богопоштовања, које је Христос пре 1900 година затекао у свом завичају, предвидео га у будућности и забранио га.

Тога ради назарени су престали ићи на зборове, где се спољашњи верски обрете тачно врше, где се „перу руке пред јелом“ и „перу бакарни судови“, где је остао онај исти нерелигиозни живот, који је Христос осуђивао, — и повукли су се у своје сиромашке, неугодне молитвене колибе, у којима молитве и разговори о вери заузимају врло мали део времена, но где се вера у Бога исказује другим изразним средством, другим сти-

лом — делатном љубављу према ближњем, себезаборавним праштањем, самопрегоревањем, одсуством љутине и осуђивања других људи, смелим и доследним уздржавањем од заклетва, од ратног оружја итд.

Због таког свог живота, а нарочито због издвајања од цркве, они бивају гоњени, затварани, мучени, но они знају да је Христос то све унапред предвидео, и примају гоњење и страдање са радошћу и са надом, да ће њихова права вера и патње помоћи, да се кад тад оствари међу људима царство небеско...

III. Змај Јовановић и назарени — религиозни једномишљеници.

Ето такви су људи крајем шездесетих година дошли Змају Јовановићу и молили га, да их својих пером потпомогне у њиховој тежњи: да Богаштују духом и делима.

Сасвим је разумљива ствар, да песника за то није требало молити. Песници и мислиоци Змајевога идејног правца — сви велики и истински мудри људи светске историје — свагда су били на страни таквих бораца за религиозну истину, какви су наши назарени. На њиховој су страни били: Јан Хус, Петар Хељчицки, Лутер, Милтон, Кант, Ламене, Рескин, Емерсон, Толстој и скоро сви истински велики и мудри људи светске повеснице, те је и Змај Јовановић сматрао за част, да својим песничким делањем потпомогне ове честите тражиоце верске истине, па да се тако и он нађе у друштву горњих великана напредне светске мисли...

Змај је у назаренима, после првих њихових речи, *одмах ујознао своје религиозне једномишљенике*, и сасвим је природно, да им је без икаквог размишљања и устезања обећао помоћ, коју су од њега искали. То је учинио тим пре и лакше, што је он, и пре познанства са назаренима, у својој поезији опевао верске предмете, те му религиозни стихови нису били нова и његовом духу туђа ствар.

Он се тим послом бавио од почетка свога певања,

и остао му је веран до краја. И, обрађујући у својој поезији религиозне предмете, Змај је врло често од речи до речи говорио то исто, што и наши назарени и друге сличне им, право хришћанске заједнице, које се труде да Христа и његово учење ослободе од црквиних церемонија, од празне обредности, од религиозне безсадржајности.

То је врло лако доказати Змајевом оригиналном и препеваном поезијом. Међу песмама, које сведоче о песниковом одобравању назаренског духовног и активног хришћанства, прво место заузима песма „Јест...“ („Певанија“, стр: 217). Онај је најглавнији и потпуно довољан доказ, да Змај није преводио назаренску песмарицу за „добар хонорар“, као што то тврде песникови кратковиди противници или заинтересовани званични браниоци црквиног „хришћанства“, него ју је преводио у убеђењу, да је заједница наших назарена са својим схватањем Бога и религије на правом путу.

Ево шта вели Змај у тој својој песми:

Јест, ко Бога славит' жели, не вређа га земским даром:
 Чисто срце Богу годн, ма не било пред олтаром;
 Јадни држе, да Бог нема доста свега изобиља,
 Већ да од нас исчекује комад воска и фитиља.
 Који злато, сребро ствара, зар он пази на наш телеј!
 Који има сунце, звезду, зар он гледи полијелеј!
 Сиротиња хлеба нема, глад је живу у гроб тера,
 А ти мртвим куваш жита, правиш крсте од шећера.
 Бог не иште — да му клечиш. Рани, ради, па да живиш.
 Недогледно небо плаво — та изађи, да се дивиш!
 А ти, јадан, скерлет кројиш, нијеси шљоке — руб од срме,
 Па то зовеш „небом“ својим, да ти калуђер не поцрни.
 Сјајна црква — ал одавно ниси чуо слова жива.
 („Да шта ради прота, попа? — Учитељс протерива).
 Тамнице ти пуне робља, куд погледаш, јада триста,
 А тороња имаш и два, на њима се злато блиста.
 Тороњ ти је до облака, а пред Богом опет шта је,
 Пред киме су трунке мале Чимбораси, Хималаје.
 У звону ти бруји слава, рипида те очарава;
 У свили ти пастир спава, а школа ти прокисава.
 „Даш Богу, што је Божје!“ — Ко све има, тај не прими;
 Де удели несрећнима, — дај помози богаљима!

1 Врста позлате.

Просвета је благословна, а глупост је анатема.
 Ко све има, тај не прима. Нема Бога, јер га не зна,
 Очи су му јоште слепе, растави га с мраком клетим,
 Приведи га Богу ближе, задахни га духом светим....

После свега, што је напред речено о Христовим и назаренским погледима на праву службу Богу и после горњих погледа Змајевих на праву религију, није потребно доказивати, да је Змај у ствари религије био ближи Јеванђелију и назаренима, него сувременој цркви.

Он вели да је за Бога увреда славити га *земским даром*, то јест, он понавља јеванђелску мисао: Бог је дух, и њему, који је дух и који је љубав, — треба служити духом и љубављу. У стиховима:

Спротивња хлеба нема, глад је *живу* у гроб тера,
 А ти *мртвим* куваш жита, правиш крсте од шећера.
 Тамнице ти пуне робља, — куд погледаш, јада триста,
 А тороња имаш и два, на њима се злато блиста....

и на местима, која су њима слична, Змај сасвим, без остатка, стаје на становиште Јеванђелија и назарена, који су против обрета и церемонија у цркви, и траже љубав, то јест, непосредну, себезабравну, душевну и телесну помоћ ближњима.

У истом смислу говори Змај о правој и лажној религиозности и у препеваним песмама „Калуђери, лицемери“, „Муштахид пева“ („Певанија“, стр. 306), које, и ако су препеви туђих песама, ипак садрже у себи и Змајеве погледе, као што се то види из песме „Јест“ и многих других оригиналних песама, где се Змај узгред дотиче предмета, који нас овде занима.

Први од горњих препева из песама „Мирзе Схафија“, у које је Змај уносио много и свога и са чијом се садржином потпуно слагао, гласи:

Калуђери, лицемери,
 Проћи ће време анатеме!
 Ко је на чисто с собом, на чисто је и с Богом.
 Ал' ко куне, псује у Божије име,
 Тај га не поштује, већ се титра с њиме.

А у другој од поменутих песама Мирза Схафије, песник сасвим недвосмислено осуђује установу свештенства, налазећи да је оно помутило изворе праве вере...

У тој песми један источњачки архијереј чини овако признање :

„Да се моје стадо Божја пута лати,
Ја бих морб стати, па за њиме гледати, —
Ал' ко ће ми онда коре хлеба дати ?

Кад сви жедни једном за извор сазнаду,
На којој је страни, на коме је крају,
Онда ће ми рећи, да ме не требају.

Но пре ћу замути сваки извор свети,
Ал' изворе моје не дам си отети, —
Који друкче мисле, нека су проклети !
(„Певанија“, стр. 306).

У блиској идејној вези са те обе песме Боденште-тове, стоји и лепа песма Хамерова „Мој Савет“ („Певанија“, стр. 100), у којој песник вели :

А кад падне трње туге понајцрње
И живот ти заспе искушењем злим,
Тада Бога помени, њему се окрени,
И расправљај само собом и са њим

то јест, не тражи никаквог посредника између себе и Бога, који је сваком човеку тако близу и тако јасно у срцу му исписан, да су посредници сасвим непотребни, а често и штетни.

Но, поред тих доказа у Змајевој оригиналној и препеваној поезији о идејној заједници Змајевој са друштвом верујућих у Христа, ми имамо и Змајеву штампану изјаву, у којој он признаје, да је назаренима преводио песме за њихову песмарицу, при чем саме песме назива невиним, право побожним песмама.

Та је изјава штампана у новосадској „Застави“, 23. јуна 1899 године, као одговор на писмо Г. Глигорија Обренова, карловачког богослова, који је Змаја питао, да ли је он збиља преводио песме за назаренску „Харфу Сиона“ и како оправдава тај свој „поступак“.

У тој својој изјави Змај вели, да је назаренима преводио религиозне стихове, налазећи да није никакав грех

помагати људе у њиховој религиозној тежњи. Али, не будући рад, да прекине своју званичну, чисто спољашњу везу са сувременом црквом (друге везе са црквом у њега никад није било), песник покушава да своју сарадњу у организацији назаренске заједнице представи у форми, која би мање раздражила свештенство и мање вређала *црквене навике* нашег друштва.

Та изјава гласи:

„На питање ваше ево кратка одговора: Зна се ко је превео „Харфу Сиона“ — видим да и ви то знате. Како вам је рекао Г. проф. Сандић, тако је.

Има, чујем (при крају), неколико песама, које сам ја превео. Онда ја нисам ни знао, да ће то у каквој књизи штампано изићи. Мени је речено, да неки побожни људи хоће те песме у своме ужем кругу да певају.

Оно неколико песама, које сам ја превео, мени се допадаху, ја их се ни данас не стидим. Свака та песма могла би се појати у православној цркви пред укупним архијерејством нашим, и нико не би могао рећи, да се и најмање коси са најчистијим православљем.

За књигу „Сионска Харфа“, као што нисам знао да ће изићи, тако је ни после никад мојим очима нисам видео.

Ја сам хтео да 3—4 од тих песама мога превода уђу и у моју другу „Певанију“. Ал то је изостало, као што је изостало и више других песама, јер је одређено било, колико табака та књига сме износити. Рукописи тих песама остали су у Београду, код Г. Милутина Драгутиновића, који је ту књигу „Другу Певанију“ уредио. Ако је коме воља, нека их изиште од истог господина, па, кад песме прочита, слободно, ако може, нека баци камен на мене и на моје православно осећање“.

Но и то признајем, да сам ја онда знао што више о назаренству и да сам предвиђао *шїейу*, коју оно сада наноси православљу, *ја их не бих љреводио, ма како леїе биле*. — Ал мени то онда ни на крај памети није било, — нисам ни снивати могао, да би те *невине и љраво љобожне љесме* могле некада пасти као нека кривица на мене.

Ја се даклем те неколицине песама, као песама, ни данас не стидим, као што се не стидим ничега, што сам у моме веку написао или превео, — а што

неко и са сребрним часним крстом може некоме главу разбити, — томе кујунџија није крив. Он је крст за целивање сковао."

Као што се види из горње изјаве, Змај признаје да је узимао учешћа у превођењу назаренског молитвеника-песмарице („Харфе Сиона“) и вели да је песме за њу преводио стога, што су му се те песме допадале, што су то невине и „право побожне“ песме и што би се свака та песма могла певати и у православној цркви... Како у назаренском веровању и животу нема ништа више, но у њиховој песмарици, и религиозни погледи, изложени у „Харфи Сиона“, истоветни су са верским назорима и стварним животом назарена — то је Змај горњим признањем, крај свег ограђивања у својој изјави, одобрио и саме назарене са њиховим схватањем Христовог учења и њиховим начином богопоштовања.

Што се Змај у тој својој изјави, коју су му изнудили млади богословци карловачки, унеколико издваја од духовне заједнице и сагласности са назаренима, то се десило, поред осталог, и стога, што је песник у то доба [тридесет година после првог јављања „Харфе“] држао, да за сувремене политичке и народносне прилике нашег племена не би било пробитачно, кад би човек од таког угледа, као што беше он, одобрио назаренско издвајање од верске и ратничке заједнице, у којој је већина народна, и кад не би осудио појаву религиозног издвајања у нашем народном животу. Но ма колико да му је ум могао говорити да осуди ове религиозне, или, како их он нејасно назва, „побожне“ људе, — ипак му срце, човекова највиша и најистинитија сазнавна моћ, није дало да их се одрече и да их осуди, те их је ипак одобрио и исказао према њима своје симпатије, које су у горњој изјави много живље и осећајније наглашене, него покушај одрицања и осуде, који су исказани доста усиљено и неодређено. Змајево колебање у овој прилици и победа вечне истине, која свагда борави у великим срцима, живо нас подсећа на такво исто колебање библијског Валаама, кога је Моавски цар Валак позвао у своју земљу за то, да прокуне народ израиљски, који беше дошао до његових, Валакових, граница.

„Валак обећа за то Валааму много дарова, а Валаам, саблазнивши се, пође к Валаку, но на путу га задржа анђео, којег је видела само Валаамова магарица, али га не виде Валаам. Крај свег тог задржавања, Валаам дође к Валаку и попе се са њим на планину, где беше припремљен жртвеник са убијеним теоцима и овцама за чин проклетства. Валак очекиваше проклетство, но Валаам, место проклетства — благослови народ израиљски.

„И рече Валак Валааму: шта радиш ти то са мном? Ја сам те узео, да прокунеш непријатеље моје, а ти их благосиљаш?

Одговори му Валаам и рече: зар ја не треба тачно да кажем оно, што ми Господ метну у уста?

А рече му Валак: хајдемо на друго место ... па их прокуни оданде.

И поведе га на друго место, где такођер беху припремљене жртве.

Но Валаам опет благослови, место да прокуне.

Тако би и на трећем месту.

И разгњеви се Валак на Валаама, и пљесну рукама својима, и рече Валак Валааму: ја те дозволах да прокунеш непријатеље моје, а ти их благосиљаш ево већ трећи пут!

Одлази у своје место: ја сам хтео да те обдарим, али те ето Господ лишава дара“.

Те тако и оде Валаам, не добивши дарова, јер, место да је проклео, он је благословио непријатеље Валакове“. (Четврта књига Мојсијева, која се зове Бројеви, гл. 23 и 24. Цитирано у Толстојевом поговору Чеховљевој приповетци „Душица“, Круг Читања, књ. I, 434).

Тако је и наш Змај, који је у основи својој био дубоко истинит и правичан човек, покушао, да, из обзира на неке прелазне светске појаве, осуди ове бедне надничаре и ратаре, који искрено воле свог Бога, — али, место осуде, он их је благословио. Благословио их је први пут, кад им је помогао да дођу до свог молитвеника-песмарице, која их ево већ скоро пола столећа крепи у њиховој духовној и плодној вери у Христа, и благословио их је, кад је у својој јавној исповести назвао —

њих: истински религиозним људима, а њихове песме, у којима је изложена сва њихова вера: невиним и право побожним песмама.

А неодређени изрази: „штета православљу“, и „не бих их преводио“, — то су колебања и саблажњавања библијског Валаама, — узалудни покушаји у основи својој дубоко истините и правичне душе, да прокуне оно, што је за благослов. Дубоко осећање вечне истине, које је свагда живо и будно у великим срцима, било је и код нашег песника јаче од свега људског, прелазног, лажног; оно је победило, и Змај је, предосећајући блиски раста-нак са овим светом, и по други пут благословио Христово „мало стадо“.

Јован Макејмовић.

Савршена радост.

Једаред зими Франциско иђаце са својим братом Лавом из Перузе у Порционкул; било је тако хладно, да су обојица дрхтали од зиме. Франциско позва брата Лава, који је ишао напред, па му рече: „О, брате Лаве, нек да Бог, да наша браћа по свој земљи дају пример светог живота; али запиши, да није у томе радост савршена“.

Када прођоше још мало, Франциско опет позва брата Лава.

„И запиши још, брате Лаве, да ако наша браћа буду лечила болеснике, изгонила бесове, ако буду слепима вид повраћала, или буду васкршавала оне што су пре четири дана умрли, — запиши, да ни у том још неће бити радости савршене“.

И, прошавши још даље, Франциско опет позва Лава и рече: „Још запиши, брате Лаве, да кад би наша браћа знала све језике, све науке и све списе; кад би они про-роковали не само о будућности, но и кад би знали све тајне савести и душе, — запиши, да ни у томе нема радости савршене“.

Кад прођоше још даље, Франциско опет позва Лава и рече: „И још запиши, брате Лаве, овчице Божија, да

кад би се ми научили говорити на анђелским језицима, кад бисмо сазнали путеве звезда, и кад би нам се открила сва блага земљина, те бисмо познали све тајне живота птица, риба, свих животиња, људи, дрвета, камења и вода, — запиши да ни то не би била радост савршена“.

И прошавши још мало, Франциско опет позва брата Лава и рече му: „Запиши још, да кад бисмо ми били такви проповедници, да све невернике обрађимо у веру Христову, — запиши, да ни у шом не би било радости савршене“.

Тада брат Лав рече Франциску: „Па да у чему је, брате Франциско, радост савршена?“

А Франциско одговори: „А ево у чему је. У том, да кад ми сад дођемо у Ђорционкул каљави, мокри, укочени од зиме и гладни, па се замолимо да нас пусте унутра, па нам вратар каже: Што се ви, скитнице, луњате по свету, саблажњавате народ, крадете милостињу сиротних људи, — вуците се одавде!“ — и не отвори нам. Па ако се ми тада не нађемо увређени, него са смиреношћу и љубављу помислимо, да је тај вратар имао право, да га је сам Господ научио, да тако поступи са нама, па онако мокри, озебли и гладни останемо у снегу и лапавици до зоре без роптања на вратара, тада, брате Лаве, само ће тада бити радост савршена“.

Лав Толетој.

Јача је Божија од ђаволске.

Био у старо време један ваљан домаћин. Свега је било у њега доста, и слугу му беше пуна кућа. И слуге се поносише својим господаром. Тек рекне који:

„Нема нашега господара под небом. Добро нас храни и добро одева, посао даје према човеку, никоме зле речи неће рећи, нити води срца; није, као што има господара, па муче слуге горе од марве, казне и кад скривиш, и кад не скривиш, а лепе ти речи нигда неће рећи. Овај наш

— види се, да нам човек жели добра, и добро нам чини, и добро нам говори. Бољег нам живота не треба“.

Тако се хвалише слуге својим господаром. Али, не лези враже, чује то ђаво, па му би непријатно, што они тако лепо и у љубави живе са својим господаром. И освоји ђаво једнога између слугу тога господара, Алеба. Освоји га, па му заповеди, да саблажњава и заводи и друге слуге. И кад једаред све слуге седоше, да се одморе од посла, и сташе опет хвалити свога господара, диже се Алеб и рече:

„А што се толико, браћо, хвалите добротом господара нашега! Угађај и црном ђаволу, па ће и он бити добар. Ми нашега господара добро служимо, угађамо му у свему. Што он оком, а ми скоком. Па где онда да нам не буде добар? Али престаните му угађати, учините му што противно, па ће и он бити, као и други што су: плаћаће и он зло за зло, горе него они најгори господари“.

Сташе се оне друге слуге препирати с Алебом. Овамо, онамо — дај да се кладе. Алеб рече, да ће разљутити господара.

Алеб рече, да, ако га не разљути, онда он губи своје празничко одело, а ако га разљути, онда сваки да му да своје празничко одело, и сувише обећаше му да ће га бранити од господара, а ако га окују у гвожђе и баце у тамницу, да ће га избавити.

Ударише руку о руку пресекоше, и Алеб обећа да ће сутра разљутити господара.

Алеб је био код тога господара чобан код оваца и пасео је неке скупе племените овце.

И, гле, сутра у јутру, кад дође добри господар са неким гостима код тора, па им стаде показивати своје миле племените овце, намигне ђаволов слуга својим друговима: пазите сад, како ћу да разљутим газду. Скупише се све слуге, па гледе ко отуд, ко одовуд, а ђаво се попео на дрво па оданде мотри, како ће му његов слуга послужити. Пође домаћин по тору, показа гостима овце и јагањце, и хтеде да им покаже најбољега свога овна. „Добри су ми,“ вели, „и они други овнови, ал' онај онде, што су

му се увили рогови, онај ми је милији од очију“. Али се узбунили по тору и овци и јагањци, па не могу гости да виде тога овна, што га тако хвали домаћин. Тек што се тај ован негде заустави, а слуга ђаволов, као бајаги, нехотице, поплаши овце, па се опет све измешају. Не могу гости да виде, који је то ован. Не би то домаћину право, те рече: „Дед', Алебе, дијете, ухвати-дер ти оног најбољег овна, оног што су му се увили рогови, па га придржи мало“. Тек што то домаћин рече, а Алеб јурну међ овце као курјак, и ухвати скупоба овна за вуну. Ухвати га за вуну и онај час га прихвати једном руком за стражњу леву ногу, подиже је и на саме очи домаћинове трже ногу горе, и пуче нешто у нози, као да се парче липовине прекрхало. Сломи Алеб најбољем овну ногу ниже колена.

Ован заблеја и клече на предња колена. Алеб га прихвати за десну ногу, а левā се искривила и опустила као мртва. Препадоше се и гости и све слуге, а обрадова се ђаво, кад виде како је паметно израдио Алеб свој посао.

Потавне домаћин у лицу, натушти се, обори главу, не рече речи. Ћуте и гости и слуге... Чекају, шта ће да буде. Поћута домаћин, па се тек наједаред чисто стресе, као да хоће нешто да збаци са себе, подиже главу и заустави поглед на небу. Гледаше тако неко време, мрштине му се са лица уклонише, насмеја се човек и спусти очи на Алеба. Погледа на Алеба, насмехну се и — рече: „Алебе, Алебе! Твој ти господар рече, да ме расрдиш. Али је мој господар јачи од твога: и ти не расрди мене, него ћу ја ево твога господара да расрдим. Ти си се бојао да ћу те казнити, а желео си да будеш слободан, Алебе. Знај, дакле, да ти неће од мене ни једна длака спасти с главе, а што си хтео, да се ослободиш, ево те пред гостима мојим пуштам на слободу. Широк је свет, иди куда ти је драго, па понеси и своју празничну хаљину“.

И оде добри домаћин с гостима својима кући. А ђаво зашкрипа зубма, стропошта се с дрвета и пропаде у земљу.

Лав Толстој.

Покајник

И рече Исусу: сети ме се, Господе, кад дођеш у царство Твоје. — А рече му Исус: истину ти кажем, још данас ћеш бити са Мног у рају. (Лк. 23, 42, 43.)

Живео на свету један човек седамдесет година, и сав живот провео у греху. И разболе се тај човек, и не хтеде се покајати. А кад му дође смрт, он се у последњем тренутку заплака и рече: Господе! Опрости ми, као што си разбојнику на крсту опростио. Тек што он то рече — изађе душа из њега. И заволе душа грешникова Бога, и поверова у Његову милост, и дође пред рајска врата.

И стаде куцати тај грешник на врата и молити се, да га пусте у царство небеско.

И он зачу глас иза врата: Какав то човек куца на рајска врата? И каква је дела учинио тај човек у свом животу?

И одговори глас Божијег обличитеља и наброја сва грешна дела тога човека. И не спомену никаквих добрих дела.

А одговори глас иза врата: Не могу грешници ући у царство небеско. Иди одавде.

И рече човек: Господе! глас твој чујем, али ти лице не видим, и име твоје не знам.

И одговори глас: Ја сам — Петар Апостол.

И рече грешник: Смилуј ми се, Петре Апостоле. Сети се слабости људске и милости Божије. Зар ниси ти био ученик Христов, и зар ниси из самих Његових уста слушао науку Његову и видео пример живота Његовог? А сети се — кад је он оно клонуо духом, те му беше тешко у души, па те је трипут молио да не спаваш, него да се молиш Богу, а ти си ипак заспао, јер ти очи беху отежале, и три пут те затече где спаваш. Исто сам и ја тако.

И сети се још, како си њему самом био обећао, да га се ни за што на свету нећеш одрећи, па како си Га се три пут одрекао, кад га поведоше Кајафи. Тако сам исто и ја.

И сети се још, како је запевао петао, а ти изађе напоље и горко плакаше? Тако исто и ја. Ти не можеш да ме не пустиш.

И ућута глас за вратима рајским.

И постојавши неко време, грешник опет поче куцати и молити се, да га пусте у царство небеско.

И зачу се иза врата други глас и рече: Ко је тај човек, и како је живео он на свету?

И одговори глас небеског обличитеља, те опет понови сва рђава дела грешникова и не спомену никаквих добрих дела.

И одговори глас иза врата: Иди одавде, не могу такви грешници живети с нама заједно у рају.

И рече грешник: Господе! глас твој чујем, али лице твоје не видим, и име твоје не знам.

И рече му онај глас: Ја сам — цар и пророк Давид. И не изгуби наду грешник, не оде од врата рајских, него стаде говорити: Сажали се на мене, царе Давиде, и сети се слабости људске и милости Божије. Бог те је волео и узвисио те пред људима. Свега си имао: и царство, и славу, и богатство, и жене, и децу, али си опазио с крова¹ жену сиротог човека, и грех уђе у тебе, и ти узе жену Уријину, а њега самог уби мачем Амонићанским. Ти, богат човек, одузе сиротану последњу овчицу, па чак и њега погуби. То сам чинио и ја.

И сети се још, како си се после покајао и говорио: Ја осећам погрешку своју и срце ми се моје кида ради греха мога. Тако исто и ја. Ти не можеш, да ме не пустиш.

И ућута глас иза врата.

И, престојавши неко време, опет поче грешник куцати и молити се, да га пусте у царство небеско. И зачу се иза врата трећи глас и рече: Ко је тај човек? И како је он провео свој век на свету?

Стаде одговарати глас изобличитељев, и по трећи пут поброја зла дела човекова и не спомену добрих.

¹ На Истоку су кровови од кућа пљоснати, равни, и становници седе на њима у летње вечери, те се одмарају, забављају, вечерају.

Тада рече онај глас иза врата: Иди одавде. Не могу грешници ући у царство небеско.

А одговори грешник: Глас твој чујем, али ти лице не видим и име твоје не знам.

А одговори глас: Ја сам — Јован Богослов, најмилији ученик Христов.

И обрадова се грешник и рече: Сада не можете да ме не пустите: Петар и Давид ће ме пустити за то, што они знају слабост људску и милост Божију. А ти ћеш ме пустити стога, што у тебе има много љубави. Зар ниси ти, Јоване Богослове, написао у твојој књизи, да је Бог љубав, и, ко не љуби, да тај не познаје Бога? Зар ниси ти у старости говорио људима само једну једину реч: Браћо, волите један другог! Па како да ме ти сад омрзнеш и отераш? Или се одреци од онога, што си сам говорио, или ме заволи и пусти у царство небеско.

И отворише се врата рајска и загрли Јован грешника, који се покајао, и пусти га у царство небеско.

Лав Толстој.

